

SZABÓ PÁL ZOLTÁN EMLÉKEZETE

FEJÉR LEONTIN



Nemcsak a barátság emberközelsége, hanem a kutató iránt érzett nagyrabecstülés miatt is mély megrendüléssel fogadtam a hírt Szabó Pál Zoltán haláláról, aki életének 64. évében, 1965. július 24-én hosszú szenvedés után távozott körünkből. Olyan férfit veszítettünk el, aki nemcsak tudós és közéleti személyiség volt, hanem ember a szó nemes humánus értelmében. Szerény és segítőkész, idealista és önzetlen munkása társadalmunknak. Számára választott tudományának művelése, kutatási eredményeinek gyakorlati alkalmazása olyan magától értetődő életcél volt, melytől még súlyos és fájdalmas betegsége sem tudta elvonni. Halálos betegen, a kórházban is tovább dolgozott, készítette előadását a szeptemberi IV. Nemzetközi speleológiai kongresszusra. A könyörtelen halál azonban idő előtt kiütötte a tollat a kezéből!

Szabó Pál Zoltán Pécsen született 1901. augusztus hó 26-án. Ebben a mecsek-alji városban, ahol az északi embert először köszönti a Dél. A Mecsek déli lankái annyi napsugárzást kapnak, mint Észak-Szicília, vagy Dél-Spanyolország tájai és ez a városnak olyan sajátos hangulatot kölcsönöz, mely megragadja és nem ritkán véglegesen magához lánbolja az idegent. A város szülöttjét pedig arra serkenti, hogy mennél jobban megismerje és megismertesse ezt a tájat. Szabó Pál Zoltán életműve is a Mecsek kutatásában gyökerezik és innen gyűrűzik tovább az átfogó tudományos szintézisekig.

Egyetemi tanulmányait Budapesten és Pécsen végezte Csolnoky Jenő és Prinz Gyula tanítványaként. Diplomáját 1923-ban szerezte meg, majd 1925-ben summa cum laude eredménnyel ledoktorált. A későbbi tudós szemlélete, munkamódszere ebben az időben alakult ki. Maga írja: „Munkáimat a földrajzi jelenségek fejlődéstani vizsgálatai jellemzik. A természeti jelenségeket tehát a földtörténet korszakain át, az emberföldrajzi jelenségeket pedig erre ráépítve a történeti változásokon keresztül vizsgálom.”

1933. augusztus 31-ig a pécsi egyetem földrajzi intézetében dolgozott, mint tanársegéd, 1932-ben magántanárra habilitáltak. A nyomasztó gazdasági válság, a bölcsészettudományi kar megszüntetésének veszélye miatt 1933-ban elhagyta az egyetemet és középiskolai tanár lett Szekszárdon, majd ezt követően a pécsi tanárképző intézet gyakorló gimnáziumban. 1941 őszén a kar feloszlásával kapcsolatban átmenetileg Szegedre került, de már 1943-ban ismét Pécsre helyezték át, hogy a Dunántúlon mindjobban terjeszkedő német kulturális törekvések ellensúlyozására megszervezze a Dunántúli Tudományos Intézetet. Az Intézet lényegében a felszabadulás után kezdte el tudományos munkálkodását és fejlődött a Magyar Tudományos Akadémia intézményévé. Szabó

Pál Zoltán megalapításától haláláig igazgatója volt, munkássága összeforrott az általa alapított intézménnyel, mely igyekezett pótolni azt az űrt, amit Pécs szellemi életében a bölcsészettudományi kar megszüntetése okozott.

Tudományos munkássága a karsztproblémák köré csoportosult, ami egy pécsi geográfusnál szinte magától értetődő. Az állandó és egyre fokozódó pécsi vízhiány a karszthidrologiai kutatás iránt keltette fel érdeklődését. Részletesen tanulmányozta a Mecsek karsztvízrendszerét, ezen belül igen alaposan vizsgálta a pécsi Tettye karsztforrásának vízrajzi jellegzetességeit és a vízmennyiség utánpótlásának kérdését. Javaslatot dolgozott ki a Tettye-forrás egyenletes, az évi ingadozásoktól mentes kialakítására. Az egyre fejlődő Komló vízellátásának megoldása érdekében elsősorban kutatta a mecseki két nagy karsztvízterület, az orfűi Vizfő és a pécsi Tettye földalatti vízválasztóját. Értékes vízkészlet-kutatásokat végzett a Villányi-hegység déli előterében, Harkányban. Bebizonyította, hogy a dél-baranyai vetőrendszerrel keletre nem a talajvízzel való keveredés hűti le a 25—26 C fokra a Harkányban még 63 C fok hőmérsékleten előtörő hévizet, hanem az a töredezett kőzetek réseiben a lassú mozgás folyamán hűl le. A karsztvizek hidrodinamikai kérdéseiről több tanulmánya jelent meg. Bécsben a III. Nemzetközi speleológiai kongresszuson is ilyen tárgyú előadást tartott.

Karsztmorfológiai kutatásai is a mecsekhegységi vizsgálataiból fejlődtek ki. A Dél-kelet-Dunántól felszínfejlődési kérdéseivel foglalkozva a táj karsztos formakincsét a földtörténeti éghajlatváltozások és szerkezeti mozgások tükrében vizsgálja. Kutatásait később kiterjesztette a bakony-hegységi őskarszt genetikai problémáira is. Nem kis harc után bebizonyította, hogy a karsztformák fedetten megmaradhattak és a fedett formák a kéregmozgások következtében ismét a felszínre kerülhetnek. Hangsúlyozta a fiatal kéregmozgások nagy jelentőségét ebben a vonatkozásban is, mert ezek valósággal exhumálják az őskarsztot, mely ugyan nem mutatkozik régi frissességében, de jól felismerhető és bizonyítható, hogy nem a mai éghajlat terméke.

S z a b ó Pál Zoltán a karsztkutató nemcsak hazájában, hanem nemzetközi viszonylatban is a legkiválóbbak közé tartozik. Nagy jelentőségű megállapításairól — melyek kivívták a külföldi szaktársak elismerését is — számos hazai és nemzetközi karsztkongresszuson (Opavában, Bécsben, Stuttgartban, Athénben) számolt be. Tudományos munkásságában csúcspontja az ICU (International Cosmographical Union) 1963. évi stuttgarti szimpóziuma, ahol a magyarországi őskarsztjelenségekről tartott előadásával elfoglalta helyét a karsztmorfológia legeredményesebb művelői között.

Érdeklődési köre nem merült ki a karsztkutatással. A földrajztudománynak minden ága érdekelte. Arra törekedett, hogy a természeti földrajz tudományát minél szélesebb területen lehessen a gyakorlati célok szolgálatába állítani. Egyetemi doktori disszertációját településföldrajzi tárgyról írta. De foglalkozott történelmi földrajzzal, barlangkutatással, sőt még néprajzi kérdésekkel is.

Hazánkon kívül bejárta Európa majd minden jellegzetes karsztos vidékét. Megfigyeléseket végzett Svájcban, Franciaországban, Olaszországban, az osztrák Mészkö-alpokban, Albániában és a Szovjetunióban. Példás terepi megfigyelő volt, aki útjairól sok és hasznos tapasztalattal tért meg.

A termékeny tudósok közé tartozott. Irodalmi munkáinak száma közel 200. Ezek között népgazdasági szempontból talán legfontosabbak azok a nyomtatásban meg nem jelent szakvélemények, melyekben a mindennapi élet problémáinak megoldásához adott segítséget. Tudományos munkásságát 56 értekezése és tanulmánya őrizte meg számunkra. Sajnos, a korai halál megakadályozta abban, hogy életműve teljes legyen. Akkor szűnt meg élni és alkotni, amikor megérték benne kutatásainak átfogó monográfiái.

Szakmai munkája mellett tekintélyes terhet vállalt a társadalmi munka területén is. Elnöke volt a Magyar Földrajzi Társaságnak, társelnöke a Magyar Karszt- és Barlangkutató Társulatnak, elnökségi tagja a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Országos Választmányának. Tagja volt a MTA Földrajzi Bizottságának, elnöke a TMB Földrajzi Szakbizottságának. Választmányi tagja volt a Magyarhoni Földtani Társulatnak és vezetőségi tagja a Mecseki Csoportnak. Ezenkívül több tudományos folyóirat szerkesztőbizottsági munkájában vett részt.

A tudományos munka, az intézeti igazgatás és a tudományos egyesületekben vállalt feladatok mellett időt tudott szakítani arra is, hogy tevékenyen részt vegyen társadalmunk építésében. Korábban a Hazafias Népfront Baranya megyei elnöke volt, majd haláláig a megye országgyűlési képviselője. Mint képviselő tagja volt az Interparlamentáris Unió Magyarországi Bizottságának.

A természet titkait kutató tudós munkájával állít magának el nem múló emléket, műveiben él tovább közöttünk. Szabó Pál Zoltán életét áttekintve egy munkában és eredményekben gazdag életút tárul elénk, mely követendő marad nekünk, utódoknak. Pécs városa és a Mecsek hű fiát vesztette el benne, akinek e helyen kívánunk utolsó Józserencsét.

Szemelvények Szabó Pál Zoltán irodalmi munkásságából

Értekezések:

1. Adatok Pécs környékének településföldrajzához. Pécs, 1926. Danubia. 98. p. 3 térk. Geographia Pannonica I. (Specimen Diss. Fac. Phil. Univ. Quinquages. I.)
2. Pannoniától polgársága. Pécs, 1935. Dunántúl. Pannónia Könyvtár, 7. füz. 21. p.
3. A forúk Pécs, 1943–1966. Pécs, 1941. Pécsi Iród. és Könyvny. Rt. 118. p. 23 képmelléklet.
4. A Mecsek hegység vízrajzi kutatása. Bevezető fejezet. A Tette karsztvizének jelentősége Pécs város életében. Földrajzi Könyv- és Térképtár Értesítője, 1950. I. évf. 4–6. sz. 95–131. p.
5. A Mecsek hegység vízrajzi kutatása. A Pécsi Tette karsztforrása. Földrajzi Könyv- és Térképtár Értesítője, 1951. II. évf. 1–3. sz. 102–138. p.
6. A fiatal kéregmozgások geomorfológiai és népgazdasági jelentősége Dél-Dunántúlon. A Pécsi Akadémiai Napok előadása. 1955. szept. 30–okt. 1. Pécs, 1955. DTI kiadványa. 1–34. p., 1 térképpel, hozzászólásokkal, orosz és német nyelvű kivonattal. Dunántúli Tudományos Gyűjtemény, 4. sz. Series Geogr. 2. sz.
7. Magyarországi karsztformák klimatörténeti vonatkozásai. Földrajzi Közlemények, 1956. IV. (LXXX.) k. 2. sz., 183–190. p. Francia nyelvű összefoglalással. Ugyanez a Dunántúli Tudományos Gyűjtemény, 9. sz. Series Geogr. 5. sz.
8. A Délkelet-Dunántúl felszínfejlődési kérdései. Földrajzi Értesítő, 1957. VI. évf. 4. füz. 397–419. p. Ugyanez Dunántúli Tudományos Gyűjtemény, 13. sz. Series Geogr. 6. sz.
9. A karszt mint klimatikus morfológiai probléma. Az I. Magyar Földrajzi Kongresszuson elhangzott előadás. Bp. 1955., szept. 19–23. Hozzászólásokkal. Pécs, 1957. 1–24. p. Dunántúli Tudományos Gyűjtemény 15. sz. Series Geogr. 8. sz.
10. A pécsi Mecsek karsztvizének hidrodinamikai sajátosságai, a fokozottabb hasznosítás módjai. A MTA Dunántúli Tudományos Intézetének „Értekezések 1960” c. kiadványában. Bp. 1961. Akadémiai Kiadó. 5–50. p.
11. Über die Bedeutung der physischgeographischen Wissenschaft für die komplexe Lösung volkswirtschaftlicher Aufgaben. Zádányije fiziko-geograficeszkoj nauki v kompleksnom repenij zádacs národnovo hozjásjstvá. Importance of the physico-geographical science in the combined solution of the objectives of the people's economy. (Physical Geographical Lectures. Budapest—Balatonszabadi 1962. szept. 12–14.)

Tanulmányok:

12. Az állam és a kisebbségek. Földrajzi Közlemények, 1926. I. 5. sz. 30–40 p.
13. Pécs talaja és kultúrája. A Pécs-Baranya megyei Múzeum Egyesület Értesítője, 1926. 1–4. füz. 64–70 p.
14. A Mecsek hegység formáinak ismerete. Földrajzi Közlemények, 1931. 9–10. füz. 165–180. p.
15. Dunántúl népe, 1830–1920. Jancsó Benedek Társaság kiadványa. 1931. 5. füz. 25. p.
16. Középkori fallal körülvett magyarországi városok mérete. Földrajzi Közlemények, 1933. 1–3. sz. 42–43. p.
17. A Jakabhegy. Földrajzi Közlemények, 1935. 9–10. sz. 400–407. p.
18. A Tette. A Mecsek Egyesület Évkönyve, 1937. Pécs, (1938) 7–14. p.
19. A földrajzi helyzet Pécs fejlődésében. A város keletkezése. Pannónia, 1940. VI. évf. 4. sz. 392–403. p., térképekkel.
20. A mecseki karsztviz. Hidrológiai Közöny, 1940. XX. 1939. évi kötet. 136–148. p. Különlényomattal is.

21. Pécs és Mecsek. Földgömb, 1941. II. sz. 243–246. p.
22. A Magas Balkán és szomszédsága. Sorsunk, 1941. I. sz. 44–57. p.
23. A kétézeréves Pécs. Pécs, 1941. Dunántúli ny. 15. p. és Sorsunk, 1941. 4. sz. 44–57. p.
24. Az északi hid. Pécs, 1941. 65–75. p. Kny. a Pécsi Majorossy Imre Múzeum 1941. évi értesítőjéből.
25. A Mecsek keletkezése, Majorossy Imre Múzeum, 1942. évi Értesítője (Pécs, 1943.), M. I. Múzeum kiad. 3–5. p.
26. Pécs földrajza. Török Gyula. Pécsi Útmutató c. munkában, Pécs, 1943. 3–32. p.
27. A Makárhegy és az úrireg rét. Mecsek Egyesület 53. Évkönyve, Pécs, 1943. 27–28. p.
28. A vitorlás kocsikék. Pécs, 1945. Szabadság ny. A Dunántúli Tudományos Intézet Kiadványai, 4. sz. 7. p.
29. A Mecsek hegység vízrajzi kutatása. A Sárkánykút. Földrajzi Könyv- és Térképtár Értesítője, 1951. II. évf. 7–8. sz. 113–120. p.
30. A Mecsek karsztvízrendszere. Hidrológiai Közöny, 1953. 7–8. sz. 241–251. p. 8 ábrával.
31. Két mecseki karsztvízforrás vizsgálata Komló és Pécs vízellátása szempontjából. Földrajzi Közlemények, 1953. I. évf. (LXXVII) 3–4. sz. 161–191. p.
32. A karsztvíz egészségügyi védelme a pécsi vízellátás érdekében. „Beszámoló a Magyar Hidrológiai Társaság Pécsi Csoportjának 1953. évi munkájáról”. Szerk. Kolta János. Pécs 1954. 37–43. p., térképpel.
33. Pécs város vízellátásának távlati lehetőségei. Uo. 43–48. p.
34. Komló környékének vízrajzi leírása. Uo. 49–52. p., térképpel.
35. Jelentés a sádsi vízigyjűtő természetes vizszolgáltatásáról. 1953. július 15-re vonatkozóan. Uo. 53–58. p., térképpel.
36. A Pécsi tettei karsztvízakra továbbfejlesztésének vázlatos szakvéleménye. Uo. 17–19. p.
37. Szakvélemény a siklósi közégi fürdő forrásainak vizsgálatása ügyében. Uo. 109–111. p.
38. A mecseki karsztvíz egészségügyi védelme. Hidrológiai Közöny 1954. 5–6. sz. 223–230 p. 1 térkép.
39. Javaslat a pellérdi palastavak vízellátásának végleges megoldására. Pécsi Műszaki Szemle, 1956. (I.) évf. I. sz. 15–16 p.
40. Harkány és Siklós fejlesztésének lehetőségei. Pécsi Műszaki Szemle, 1957. (II.) évf. I. sz. 11–14. p.
41. Baranya természeti földrajza. Baranya c. kötetben. Szerk. Kolta János, Pécs, 1958. Baranya megye Idegenforgalmi Hivatala, 7–36. p.
42. Karstic Landscape forms in Hungary in the light of climate History. Bp. 1960. Magyar Tud. Akadémia, Studies in Hungarian Geogr. Sciences. 39–55. p. 1 térkép, 9 fénykép, 1 szelvény.
44. Angaben zu den hydrogeologischen und hydrodynamischen Eigenschaften des Karstwassers. Die Höhle, Zeitschrift für Karst- und Höhlenkunde. Heft 2/3. Jg. 1961. Wien, p. 109. (Zusammenfassungen der Vorträge beim Dritten Internat. Kongr. für Speläologie.)
45. A Mecseki és Villányi hegység barlangjai. Karszt- és barlangkutatás. Bp. 1961. I. félév. 3–20. o. Kiadja a Magyar Karszt- és Barlangkutató Bizottság.
46. Über den Verkarstungsprozess in zwei ungarischen Inselgebirgen, Mecsek—Villány Berichte, Potsdam-Sanssouci, 1961. H. 20/21. No. 3/4. p. 169–182.
47. Über die Bedeutung der physischgeographischen Wissenschaft für die komplexe Lösung volkswirtschaftlicher Aufgaben. Zárányije fiziko-geograficeszkoi nauki v kompleksnom repenij zádacs narodnovo hozjádzstvú. Importance of the physico-geographical science in the combined solution of the objectives of the people's economy. (Physical Geographical Lectures. Budapest—Balatonszabadi 1962. szept. 12–14.)
48. A hidrodinamika és a karsztalakzat néhány összefüggése Magyarországon. MTA Dunántúli Tudományos Intézete. Értekezések 1961–62. Akadémiai Kiadó, Bp. 1963. 13–35. o. Orosz és német nyelvű kivonattal, ábrákkal.
49. Neuere Daten zur Kenntnis der Paläokarsterscheinungen in Ungarn. Erdkunde Archiv für wissenschaftliche Geographie. 1964. 18. köt. 2. 135–142. p. (Kluy. is. Bonn, 1964.)
50. A regionális tervezés komplex feladatai a természeti földrajzi kutatómunka szempontjából. Értekezések, 1963. Bp. 1964. Akadémiai Kiadó. 33–65. (33) p. (Kluy. is.)
51. A természeti földrajz szerepe a regionális tervezésben és a tervfeladatok komplex megoldásában Magyar Tudomány, 1964. 4. sz. Akadémiai Kiadó. 203–208. p.
52. Les problèmes des eaux karstiques de la montagne Mecsek et de ses environs. Colloque de Géographie Franco—Hongrois. Guide d'excursion. Természeti földrajzi dokumentáció. Budapest, 1964. 78–86. p.
53. Characteristics of Karst Relief in Hungary. Hungarian Geographical and Cartographical Studies. Budapest, 1964. Hungarian National Committee of the International Geographical Union.
54. A szeléro hasznosításának kérdése. Földrajzi Közlemények 12. köt. 1964. 3. sz. 193–197. p.
55. A Dráva alföldi jellegű síkságának alaktana. Földrajzi Értesítő XIII. évf. 3. fiz. 1964. 264–275. p.